

**Magdalena Pokrzyńska**

Uniwersytet Zielonogórski

## Młodzi pszczelarze. Postawy uczniów technikum w Pszczelej Woli wobec pszczelarstwa i pszczół

**STRESZCZENIE** W artykule zostały zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych przez autorkę wśród uczniów wyjątkowej szkoły, jaką jest Technikum Pszczelarskie mieszczące się we wsi Pszczela Wola nieopodal Lublina. Dane empiryczne zostały uporządkowane według następujących zagadnień: motywy wyboru szkoły, wyobrażenia i przekonania o pszczelarstwie jako profesji, plany zawodowe młodzieży, postawy wobec pszczół.

Wyniki badań dowodzą kontynuacji kultury i tradycyjnych wartości związanych z pszczelarstwem. Afektywny aspekt postaw młodych pszczelarzy względem pszczół i pszczelarstwa można uznać za przykład tzw. struktur długiego trwania. W zgodzie z tradycją pozostaje nie tylko ich głęboki szacunek względem pszczół, lecz także dziedziczenie zawodu i poszczególnych aspektów jego uprawiania, np. pszczelarstwo jako gałąź rolnictwa wykonywana zbiorowym wysiłkiem członków rodziny, pszczelarstwo jako istotne, lecz nie jedyne zajęcie (zjawisko wielozawodowości pszczelarzy). Jednak pozostałe dwa aspekty postawy, behawioralny i poznawczy, przejawiane przez badaną młodzież różnią się od tradycyjnych wzorów. Wiedza badanych na temat pszczół opiera się na najnowszych odkryciach biologów i osiągnięciach współczesnych hodowców. Głęboko tradycyjny sposób postrzegania pszczół spotyka się z nowoczesnością wiedzy i hodowli.

**SŁOWA KLUCZOWE**

POSTAWA, MŁODZIEŻ,  
ROLNICTWO,  
PSZCZELARSTWO,  
PSZCZOŁA

## Wprowadzenie

W ostatnich latach nastąpiło wyraźne ożywienie zainteresowań i zachowań w dziedzinie powrotu do natury, mody na rustykalność, zdrowy tryb życia, ekologię itp. Zjawiskom tym towarzyszy wzrastająca fala migracji z miasta na wieś. Jednym z aspektów tych trendów jest wzmożone zainteresowanie pszczolami nawet wśród osób, które nigdy nie miały do czynienia ze wsią i rolnictwem. Wiele osób w różnym wieku i o różnym wykształceniu chce spróbować swoich sił w pszczelarstwie. Kursy pszczelarskie cieszą się ogromnym zainteresowaniem. Biorą w nich udział nie tylko mieszkańcy wsi zajmujący się rolnictwem, lecz także osoby z dużych miast, dobrze wykształcone i mające już osiągnięcia w całkowicie innym (odległym od pszczelarstwa i rolnictwa) zawodzie.

Warto uzmysłowić sobie, że jeszcze niedawno wielu starszych pszczelarzy skarżyło się na brak zainteresowania pszczolami wśród przedstawicieli młodszego pokolenia i problem z sukcesją w rodzinie. Pszczelarstwo uznawane było za ginący zawód (np. Skuza, 2008). Biorąc pod uwagę liczbę pszczelarzy w Polsce w ostatnich dekadach (zob. aneks), takie pesymistyczne spojrzenie być może nie do końca było uzasadnione. Jednak faktem jest, że średni wiek pszczelarzy może skłaniać do refleksji nad przyszłością tej dziedziny rolnictwa. Według danych Polskiego Związku Pszczelarskiego od lat najliczniejszą kategorię wiekową stanowią pszczelarze pomiędzy 51 a 61 rokiem życia (35,8% zarejestrowanych pszczelarzy). Drugą pod względem wielkości kategorią są pszczelarze w wieku poprodukcyjnym, czyli mający ponad 65 lat (29,57%), a trzecią w kolejności jest kategoria 36–50-latków (23,03%). Najmniej licznie reprezentowane jest najmłodsze pokolenie – pszczelarze do 35 roku życia. Stanowią 11,6% wszystkich pszczelarzy w Polsce (Semkiw, 2014, s. 7), czyli kategorię liczącą około 4,5 tys. osób. W pewnym związku z tymi danymi pozostaje stereotypowy wizerunek postaci pszczelarza, jaki wyłania się z badań prowadzonych przez autorkę. Zgodnie z nim jest to mężczyzna w starszym wieku.

Informacje umieszczone w internecie wskazują, że można jednak bez trudu zauważyć młode i bardzo młode osoby głęboko zaangażowane w „chodzenie koło pszczół”. Pojawiają się pytania: skąd u młodych ludzi biorą się takie pasje? Jakie postawy wobec pszczół przejawiają przedstawiciele młodej generacji? Czy jest dla nich pszczelarstwo? Odpowiedzi na te pytania mogą okazać się istotne nie tylko ze względu na pogłębienie wiedzy na temat jednego ze środowisk społeczno-kulturowych, lecz także dla rozwoju jednej z gałęzi gospodarki i polityki na nią skierowanej.

W polskiej tradycji pszczelarskiej najczęstszą drogą prowadzącą do tego zajęcia było dziedziczenie. Jednak studia nad biografiami znaczących pszczelarzy polskich XIX i XX wieku pokazują, że profesja ta nie zawsze była praktykowana z sukcesem wyłącznie przez osoby wprowadzane w arkaną sztuki pszczelarskiej przez rodzinę. Przykładem może być postać Jakuba Kani – rolnika, poety ludowego, powstańca śląskiego, współzałożyciela w 1931 roku Polskiego Związku Pszczelarskiego na Opolszczyźnie, którego przodkowie nie parali się hodowlą pszczół, ale on sam zafascynował się światem tych owadów w 1894 roku, kiedy przeczytał *Teorię i Praktykę nowego pszczół lubownika* – dzieło ks. Jana Dzierżona, odkrywcy zjawiska dzieworódtwa u pszczół (Mazak, 1958).

Znaczące dla upowszechnienia wiedzy i udoskonalenia gospodarki pasiecznej były publikacje poświęcone tej tematyce. Pierwsze takie opracowanie w Polsce ukazało się w 1614 roku (Kącki, Ostroróg). Znane są podręczniki innych autorów z końca XVIII i z XIX wieku, np. Krzysztofa Kluka (1780), Joachima Lelewela (1856). Autorzy starali się dbać o nowoczesność prezentowanej przez siebie wiedzy, niejednokrotnie podejmując walkę z tradycyjnymi

wyobrażeniami o pszczołach zakorzenionymi w kulturze, których żywotności byli świadomi. W XIX wieku polscy pszczelarze mogli podnosić umiejętności w ramach kursów specjalistycznych i poprzez lekturę czasopism pszczelarskich. W 1804 roku we Lwowie została zorganizowana pierwsza szkoła pszczelarska na terenach polskich, wzorowana na szkole założonej w Wiedniu przez Marię Teresę w 1768 roku.

### **Charakterystyka terenu i metodologia przeprowadzonych badań**

Historia szkoły pszczelarskiej w Pszczelej Woli sięga lat 40. XX wieku. W 1944 roku powołano Państwowe Liceum Pszczelarskie w Żabiej Woli. W 1946 roku część dawnego majątku w Żabiej Woli przekazana na cele szkoły została urzędowo nazwana Pszczelą Wolą (więcej na temat szkoły pszczelarskiej w Pszczelej Woli zob. Kamiński, Karłowicz, 1980; Kępa, 2004). W historii szkoły zmieniała się jej struktura, co wynikało z poszerzania oferty edukacyjnej. Obecny profil wykracza poza dyscyplinę pszczelarską. Aktualna jej nazwa oddaje wielokierunkowy zakres działalności placówki: Zespół Szkół Rolniczych Centrum Kształcenia Praktycznego. Obok Technikum Pszczelarskiego funkcjonują tu Gimnazjum Publiczne, Liceum Ogólnokształcące (klasy: europejska, jeździecka, dziennikarska, matematyczno-informatyczna), Technikum Żywności i Usług Gastronomicznych, Technikum Kelnerskie, Technikum Urządzeń i Systemów Energetyki Odnawialnej oraz Zasadnicza Szkoła Zawodowa (zawody: kucharz, cukiernik). W szkole kształcą się zarówno młodzi ludzie, jak i dorośli.

Przez wszystkie lata funkcjonowania placówki edukacja w zakresie pszczelarstwa stanowiła charakterystyczny rys tego miejsca. Tak też jest obecnie. Pomimo zróżnicowanej oferty edukacyjnej placówka buduje tożsamość na podstawie tradycji pszczelarskich. Działania w tym kierunku są widoczne: przed bramą główną stoi ulik pokazowy, na terenie szkoły znajduje się czynna pasieka i skansen pszczelarski. Przestrzeń szkoły jest pełna ornamentyki nawiązującej do pszczoł, ich wyglądu, biologii i cyklu życiowego (wszechobecny wizerunek pszczoły, komórki pszczoły, np. kształt ławek, kraty zabezpieczającej schody, kształt plansz gazetki ściennej, nazwa zespołu folklorystycznego „Apis”, kawiarenki szkolnej „Pszczółka” itd.). Technikum Pszczelarskie w Pszczelej Woli jest wyjątkowym miejscem na mapie szkół w Polsce. Uczy się w niej młodzież z Polski (obecnie głównie z Lubelszczyzny, w pierwszych latach funkcjonowania szkoły przyjeżdżała do niej młodzież z terenu całego kraju – zob. *Główna księga ewidencyjna...*) oraz Białorusi, Kazachstanu, Rosji i Ukrainy. Uczniowie z zagranicy pojawili się w szkole w ostatnich latach.

W lutym 2015 roku przeprowadzono ankietę audytoryjną wśród uczniów wszystkich klas Technikum Pszczelarskiego w Pszczelej Woli. Łączna liczba uczniów tego technikum w Zespole Szkół w Pszczelej Woli na koniec roku szkolnego 2014/2015 wynosiła 85 osób, w tym w klasie pierwszej 16 osób, w klasie drugiej 24, w klasie trzeciej 26 i w klasie czwartej 19. Ankieta dotyczyła wyobrażeń i przekonań dotyczących zawodu pszczelarza, postaw wobec pszczoły (wartościowania jej), dziedziczenia zainteresowań pszczelarskich (przekaz w rodzinie), wartości życiowych oraz zawodowych planów uczniów. Na ankietę składały się pytania otwarte, zamknięte i półotwarte (w sumie 22 pytania i metryczka). Badania te stanowiły element większego projektu badawczego poświęconego współczesnemu pszczelarstwu, realizowanego przez autorkę. Ankieta wśród uczniów była przeprowadzona przez przeszkolonych w tym celu nauczycieli technikum. Autorka systematycznie uczestniczyła w życiu szkoły przez dwa lata.

W badaniach wzięło udział 62 uczniów (73% wszystkich uczniów technikum). Ankietę wypełniło 39 chłopców i 20 dziewcząt (w trzech przypadkach nie zaznaczono odpowiedzi).

Zdecydowana większość uczniów wywodzi się ze wsi (42 osoby). Osiem osób mieszka w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców, sześć w mieście do 20 tys. mieszkańców, trzy w mieście powyżej 20 do 100 tys. mieszkańców. W ankiecie wzięło udział 15 uczniów z zagranicy (w tym: 7 z Białorusi, 4 z Kazachstanu, 2 z Rosji i 2 z Ukrainy).

### **Przyjęte koncepcje teoretyczne**

Głównym pojęciem teoretycznym wykorzystanym w artykule jest postawa:

Postawą pewnego człowieka wobec pewnego przedmiotu jest ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu (Nowak, 1973, s. 23).

Według Mirosławy Marody (2000) postawa stanowi rodzaj „uogólnionej normy bądź cechy osobowości wyznaczającej jednostkowe sposoby reagowania na otaczającą rzeczywistość” (s. 154). W ramach strukturalnej analizy postawy wyodrębnia się najczęściej trzy jej komponenty: afektywny, poznawczy i behawioralny, o których istnieniu stwierdza się na postawie werbalizowanych przez jednostkę opinii oraz obserwowanych jej zachowań. Według Stefana Nowaka najistotniejszym z nich jest komponent afektywny, przez co można go traktować jako cechę definicyjną postawy. W zależności od udziału poszczególnych komponentów można wyróżnić cztery typy postaw: afektywne, poznawcze, behawioralne oraz pełne (tj. zawierające w równym stopniu wszystkie trzy komponenty) (Marody, 2000, s. 152).

Biorąc pod uwagę fakt, że badania były prowadzone w szkole kształcącej techników pszczelarzy, można zakładać, że postawy uczniów przyjmują charakter postawy pełnej – uczniowie ci z pewnością są osobami, które pracują przy pszczołach i dysponują wiedzą na temat świata pszczoł, sukcesywnie ją pogłębiając (wynika to z programu zajęć szkolnych). Interesujący jest zatem mniej oczywisty i widzialny fragment postawy – jej komponent afektywny i osobiste przekonania dotyczące pszczoł i pszczelarstwa, prezentowane przez młodych pszczelarzy, jak również uwarunkowania kształtowania się ich postaw i planów życiowych. Materiał empiryczny pozyskany dzięki wywiadowi daje możliwość poznania tych aspektów życia uczniów klas pszczelarskich. Komponenty składające się na ich postawy przejawiają się w deklaracjach dotyczących motywów przyświecających decyzji podjęcia nauki w szkole o profilu pszczelarskim, wyobrażeniach dotyczących zawodu pszczelarza, planach zawodowych oraz stosunku do pszczoły. W kolejnych częściach artykułu zaprezentowano te zagadnienia.

### **Motywy wyboru szkoły**

Prezentację postaw młodzieży pszczelowskiej szkoły należy zacząć od motywów wyboru zawodu techników rolników pszczelarzy. Odpowiedzi wskazują na kilka podstawowych czynników, które skłoniły nastolatków po gimnazjum do podjęcia nauki właśnie w Technikum Pszczelarskim.

Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę, że bardzo dużo wypowiedzi wskazuje na świadomy wybór szkoły. Większość uczniów deklaruje zainteresowanie lub pasję, jaką przejawiali już przed złożeniem podania do Technikum Pszczelarskiego. Ten właśnie wątek pojawia się w 38 odpowiedziach (61,3%) uczniów biorących udział w ankiecie. Innym

argumentem przywoływanym w odpowiedzi na pytania o źródła decyzji co do wyboru szkoły jest idea kontynuacji tradycji rodzinnej – wskazało go 17 uczniów (27,4%). Dwie osoby przyznały, że do wyboru takiej szkoły skłoniły je zainteresowania związane z pszczołami, aczkolwiek pasja ta stanowi zupełnie nowe zjawisko w ich rodzinach. Wiele wypowiedzi wskazuje na to, że wybór szkoły był konsultowany z rodzicami. Fakt ten nie dziwi, wzięwszy pod uwagę wiek absolwentów gimnazjum oraz to, że dla 15 osób, które wzięły udział w badaniach, decyzja o nauce w Pszczelej Woli wiązała się kształceniem za granicą, w znacznym oddaleniu od miejsca zamieszkania. Dla czterech osób ważnymi aspektami nauki w Technikum Pszczelarskim w Pszczelej Woli okazały się możliwości, jakie daje sama szkoła – nie tylko zawód, który dobrze im się kojarzy, lecz także sama oferta szkoły, np. wyjazdy na praktyki zagraniczne, zajęcia pozaszkolne, wejście w nowe środowisko społeczne poza stałym miejscem zamieszkania. Wypowiedzi uczniów oraz fakt, że tylko czworo z nich nie odpowiedziało na to pytanie, a jedna osoba trafiła poprzez zastosowanie swoistego rodzaju selekcji („poprzez odrzucenie innych szkół ponadgimnazjalnych w Pszczelej Woli”, kl. 4), dają podstawy do wysunięcia ogólnego wniosku o świadomym, nieprzypadkowym wyborze Technikum Pszczelarskiego.

Oto wybrane odpowiedzi egzemplifikujące powyższe stwierdzenia:

Od dawna pszczoły były moim zamiłowaniem, a kiedy dowiedziałem się o szkole, tata pomógł mi z decyzją podjęcia nauki w tej szkole (kl. 4). W dużej części z zamiłowania, od dziecka miałem styczność z pszczołami i od zawsze chciałem nim być. Dodatkowo zachętą były różnorodne atrakcje w postaci kólek zainteresowań, czy możliwości ich doskonalenia (kl. 1). Pasja i chęć rozwijania jej. W mojej rodzinie obydwaj dziadkowie są pszczelarzami, mój tata także się interesuje pszczelarstwem, a pasja przeszła także na mnie (kl. 2). Mój tata jest pszczelarzem i wszystko wie o pszczołach. A jeśli nie wszystko, to będę dzielić się tym, o czym nas tu uczył (kl. 2). Chęć zdobycia nowego i ciekawego zawodu. Możliwość zarobienia pieniędzy, wyjazd z miasta (kl. 3). Długotrwałe zainteresowanie pszczelarstwem, chęć zdobycia nietypowego i rzadkiego zawodu, chęć wyjazdu na praktyki zagraniczne (kl. 3).

Warto odnotować, że w niektórych wypowiedziach pojawiła się refleksja dotycząca pozytywnego wpływu szkoły w Pszczelej Woli na pogłębienie zainteresowań pszczelarskich. W trzech wybrzmiało to najwyraźniej, ponieważ dotyczyło rozbudzenia pasji:

Decyzję podjąłem niechętnie, lecz już po pierwszym roku nauki stwierdziłem, że tak naprawdę chcę zajmować się tym zawodem do końca życia, decyzję podjąłem z zamiłowaniem i chęci dowiedzenia się o nich [tzn. o pszczołach] jak najwięcej (kl. 4). Pomysł z tą szkołą podsunął mi mój tata. Im dłużej przebywam w tej szkole, tym bardziej interesują mnie te owady (kl. 2). Pasja narodziła się w gimnazjum, podczas obserwacji uczniów i pracowników technikum (kl. 3).

Można zauważyć, że zainteresowanie pszczołami jest wynoszone z domu lub/i środowiska lokalnego (tabela 1). Zdecydowana większość uczniów pochodzi z rodzin, w których były lub są hodowane pszczoły (66,7% wskazań). Wśród nich najczęstszym przypadkiem jest dziedziczenie pasji pszczelarskich w prostej linii po rodzicach i/lub dziadkach (44,4% wskazań), poza tym do nieodosobnionych przypadków należy również obecność pszczelarzy w dalszej rodzinie ucznia (14,5% wskazań) lub podążanie śladem rodzeństwa (14,4%), natomiast 23,3% wskazań dotyczyło obecności pszczelarzy wśród sąsiadów.

## Związek z pszczelarstwem osób z najbliższego otoczenia ucznia

Otoczenie	Liczba wskazań	
	N = 90	%
Rodzice	20	22,2
Dziadkowie	20	22,2
Rodzeństwo	7	7,8
Dalsza rodzina	13	14,4
Sąsiedzi	21	23,3
Nikt	9	10

Źródło: badania własne.

W przypadku tego pytania istniała możliwość odpowiedzi wielokrotnego wyboru. Niektórzy uczniowie mieli okazję wcześniejszego kontaktu z pszczelarzem w różnych kontekstach (12 osób wskazało przynajmniej dwie odpowiedzi, np. rodzice i dziadkowie lub dziadkowie i sąsiedzi). Jedynie 10% wskazań (9 uczniów) wiąże się z sytuacją braku jakichkolwiek kontaktów ze światem pszczelarskim przed podjęciem nauki w Pszczelej Woli (uczniowie ci zaznaczyli brak osób parających się pszczelarstwem w ich środowisku rodzinno-sąsiedzkim). Taki rozkład odpowiedzi znajduje pewne potwierdzenie w doświadczeniach pszczelarskich, jakie uczniowie posiadli jeszcze przed podjęciem nauki w technikum: aż 46 osób (74,2 %) brało wcześniej udział w jakichś pracach związanych z chowem lub hodowlą pszczół, 16 osób (25,8%) wskazało na brak takich doświadczeń. Aż 15 uczniów spośród tych, których rodzice zajmują się pszczelarstwem, przyznało, że gospodarują oni na 100 pniach i więcej (maksymalnie 700), co kwalifikuje lub zbliża te gospodarstwa do kategorii pasiek zawodowych (w Polsce przyjmuje się, że zawodowa pasieka składa się z minimum 150 rodzin pszczelich; najliczniejszą kategorię pasiek w Polsce stanowią pasieki liczące od 11 do 50 rojów; odsetek pasiek zawodowych w Polsce nie przekracza 1% – Rocznik 2014). Biorąc pod uwagę wypowiedzi dotyczące motywacji przyświecającej podjęciu nauki w technikum pszczelarskim oraz powyższe statystyki, można wnioskować o pozostającym w zgodzie z tradycją wysoce dziedzicznym charakterze tego zajęcia.

### Przekonania dotyczące zawodu pszczelarza

Pszczelarstwo, czyli zajmowanie się chowem lub hodowlą pszczół dla celów praktycznych, stanowi zawód sklasyfikowany Rozporządzeniem Ministra Pracy i Gospodarki z 8 grudnia 2004 roku w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności. Pszczelarstwo należy do działań specjalnych produkcji rolnej.

Jaki wizerunek człowieka „chodzącego koło pszczół” mają młodzi adepci tego fachu? Jedno z pytań w kwestionariuszu dotyczyło cech charakteryzujących, ich zdaniem, pszczelarza. Było to pytanie otwarte. W swoich odpowiedziach uczniowie przywoływali trzy podstawowe obszary związane z postacią pszczelarza. Przede wszystkim wspomnieli o cechach charakteru, sposobie bycia i postawie wobec świata. Analiza zapisanych przez młodzież odpowiedzi daje możliwość wyodrębnienia kilku najczęściej powtarzających się cech – są zaprezentowane w tabeli 2. Poza atrybutami psychiczno-moralnymi mającymi cechować pszczelarza uczniowie zwrócili uwagę również na jego kompetencje i profesjonalizm

– wiedzę i umiejętności związane z zawodem (te aspekty podniosło w swoich odpowiedziach 15 osób, tj. 24,2% ankietowanych) oraz cechy i predyspozycje fizyczne (4 osoby, tj. 6,5%).

Tabela 2

Cechy charakteryzujące pszczelarza w opiniach badanych

Otoczenie	N	%
Cierpliwość, wytrwałość	32	51,6
Pracowitość	29	46,8
Solidność, odpowiedzialność, sumiennosc, dokładność	17	27,4
Uczciwość, zaufanie, prawdomówność	14	22,6
Pełne życzliwości i poszanowania postawy wobec przyrody, a w szczególności wobec pszczół	12	19,4
Spokój, opanowanie	12	19,4
Zaradność, kreatywność, przedsiębiorczość, pomysłowość	10	16,1
Pasja i umiłowanie zawodu	6	9,7
Odwaga	5	8,1
Punktualność	3	4,8
Asertywność	3	4,8
Życzliwość	3	4,8
Dobroć	2	3,2
Mądrość, rozsądek	2	3,2
Samodzielność, umiejętność pracy w samotności	2	3,2
Pobożność	1	1,6
Konserwatyzm	1	1,6
Poczucie humoru	1	1,6
Delikatność	1	1,6

Źródło: badania własne.

Powyższe zestawienie oznacza, że młodzież buduje swoje wyobrażenia przedstawiciela zawodu pszczelarzkiego głównie z perspektywy jego cech moralnych, a centralne miejsce zajmują cierpliwość i wytrwałość oraz pracowitość. Warto zauważyć, że znaczna część z cech podanych przez młodzież należy do atrybutów tradycyjnie wymaganych od pszczelarza i łączonych z jego postacią. Zaliczają się do nich uczciwość, szacunek względem norm społecznych, gospodarność i pracowitość. Pozycję społeczną dawnego pszczelarza wyznaczało zakorzenione w polskiej kulturze przekonanie, że musiał być to człowiek dobry, nieczyniący krzywdy drugiej istocie, przy czym to pszczoły jako stworzenia rozumne i boże były probierzem moralności i prawości człowieka (Bystrzeń, 1980, s. 90–91) i same decydowały o tym, kto może koło nich „chodzić”:

Dobrego pszczelarza, ojca pszczołom, przeciwstawiano ludziom złym, chciwym, czyhającym na dobytek innych. Ludziom złym nie należało sprzedawać czegokolwiek z pasieki, a tym bardziej obdarowywać ich miodem. Oddech złego człowieka miał kazić powietrze w pasiece i zatrwać pszczoły, ludziom o złych, amoralnych nawykach, pszczoły nie są życzliwe i od dawna na ziemiach polskich sądzono, że tacy nie powinni nawet zbliżyć się do pasieki. A jeśli sami nawet wejdą kiedyś w jej posiadanie, to pszczoły jednakże nie będą się im darzyć (Wróblewski, 1997, s. 132–133).

Do powstania takiego wizerunku pszczelarza z pewnością przyczyniło się prawo bartne, zgodnie z którym osobom nieumiejętnie gospodarującym w borze bartnym było

dożywotnio odbierane prawo do wykonywania tego zajęcia (stąd znaczenie takich cech, jak pracowitość, sumienność, odpowiedzialność, punktualność), brak uczciwości w obchodzeniu się z miodem i woskiem również był bardzo surowo karany (według prawa niemieckiego, które wpłynęło na polskie prawo bartne, sankcją za „wydarcie barci”, czyli kradzież pszczoł i miodu, była śmierć zadana w okrutny sposób) (Żukowski, 1965). O cechach, jakimi powinien odznaczać się pszczelarz, decyduje również specyfika tej gałęzi gospodarstwa: „Żadne bowiem ze zwierząt hodowlanych nie jest tak czułym na lada jakie zaniedbanie, jak delikatna pszczoła lub jeszcze delikatniejszy jej płód. Ileż to pni ginie z głodu i chłodu, ile podpada rabunkowi, motylcy lub chorobom, jedynie przez niedbalstwo pszczelarza” – pisze anonimowy autor w 1931 roku i konkluduje: „Pszczelarz powinien być pracowitym” i dalej: „winien być zwolennikiem porządku, którego wzorem jest sama pszczoła” (*Jakim powinien być pszczelarz*, 1931, s. 3). Pomimo czasu, jaki dzieli tę wypowiedź i współczesność, można zauważyć, że młodzież kształcąca się w pszczelarskim technikum jest najwyraźniej tego samego zdania.

Zastanawiające jest, że nie ma jednomyślności w zakresie deklarowanych opinii dotyczących wyjątkowości postaci pszczelarza. Być może odpowiedzialny za to jest młodzieńczy idealizm albo skromność uczniów biorących udział w badaniach. Odpowiedzi na pytanie o to, czy pszczelarzy coś wyróżnia spośród innych ludzi, są podzielone: 27 uczniów (43,4%) potwierdziło tezę o wyróżniającym się charakterze pszczelarzy, 26 (42%) jej zaprzeczyło, a ośmiu (13%) było niezdecydowanych. Uczniowie, którzy zgodzili się ze stwierdzeniem, że pszczelarze to specyficzni ludzie, zostali poproszeni o wyjaśnienie swojego stanowiska. Wypowiedzi te świadczą, że w ich przekonaniu pszczelarstwo to przede wszystkim pasja, a nie zwyczajny zawód, czynność, którą się wykonuje dla zarobienia pieniędzy. Zdecydowanie najczęściej pojawiającym się wątkiem jest opinia, że nie można zajmować się pszczołami bez autentycznego zamiłowania. Innymi słowy, uczniowie wyrażają myśl, że nie da się tego robić „byle jak”. Jeśli już ktoś zajmuje się pszczelarstwem, musi to robić „na serio” i jest to przygoda na całe życie. Również w tych wypowiedziach przejawiają się wątki związane z atrybutami przypisywanymi pszczelarzom, dotyczące ich pracowitości, odpowiedzialności, zaradności, wrażliwości na otaczający świat, na przyrodę oraz wiedzy o niej. Świadczą o tym przykładowe wypowiedzi uczniów:

Aby być pszczelarzem, nie wystarczy po prostu się tym interesować, według mnie prawdziwi pszczelarze to tacy, którzy robią to z pasją i zamiłowaniem i czerpią z tego przyjemność (kl. 4). Pszczelarze z reguły są ludźmi odpowiedzialnymi, jednak muszą być trochę szaleni (kl. 4). Inaczej postrzegają świat. Pszczoły uczą szacunku do najmniejszych, a każda roślina nie jest już taka zwykła (kl. 1). Pszczelarz to zawsze człowiek, który ma „fiola” na punkcie pszczoł (kl. 2). Spośród innych ludzi, pszczelarzy wyróżnia to, że kochają to, co robią, osoba, która nie lubi pszczoł, nie będzie przy nich dobrze, albo nawet wcale pracować (kl. 2). Pszczelarze mają pozytywny charakter i ci ludzie umieją sobie lepiej radzić w życiu (kl. 3). Pszczelarze są ludźmi z pasją (nawet o hobbystach), sumiennie wykonywana praca nektaruje sukcesem (kl. 4). Jest spokojny, miły, nie kłamie, chętnie rozmawia o pszczołach (kl. 3). To są ludzie, którzy kochają pszczoły, którzy umieją dbać nie tylko o siebie (kl. 2).

Interesujące wypowiedzi przyniosło pytanie dotyczące wyboru najbardziej atrakcyjnych stron pszczelarstwa – są one zaprezentowane w tabeli 3. Wziąwszy pod uwagę sumę wskazań, można stwierdzić, że najbardziej cenione strony tego zawodu według jego młodych adeptów to kontakt z przyrodą, zarobki, samodzielność i niezależność, praca na terenie czystym przyrodniczo. Relatywnie wysoką pozycję uzyskała również elitarność zawodu



pszczelarskiego. Biorąc pod uwagę pierwszy wybór i bezwzględną liczbę wskazań, należy podkreślić, że zdecydowanie prym wiedzie kontakt z przyrodą – to ten okazuje się najcenniejszym aspektem pszczelarstwa. Nie należy jednak zapominać o pozostałych elementach, które młodzież w pszczelarstwie docenia (a które mogą być szczególnie ważne dla promocji pszczelarstwa w szerszym społeczeństwie).

Tabela 3

Atrakcyjność pszczelarstwa według uczniów

	Pierwsze wskazanie		Drugie wskazanie		Trzecie wskazanie		Czwarte wskazanie		Piąte wskazanie		Razem	
	N = 61	%	N = 61	%	N = 61	%	N = 60	%	N = 56	%	N = 299	%
Kontakt z przyrodą	39	64,0	4	6,6	1	1,6	4	6,7	5	8,9	53	17,7
Możliwość życia zgodnie z cyklem naturalnym	1	1,6	6	9,8	4	6,6	1	1,7	1	1,8	13	4,3
Realizacja idei ekologicznych	0	0	5	8,2	4	6,6	3	5,0	2	3,6	14	4,7
Możliwość wewnętrznego rozwoju	1	1,6	4	6,6	3	4,9	5	8,3	3	5,4	16	5,4
Funkcjonowanie w bliskości idealnego społeczeństwa, w jakim żyją pszczoły	2	3,3	6	9,8	2	3,3	1	1,7	3	5,4	14	4,7
Praca na terenie czystym przyrodniczo	1	1,6	8	13,1	4	6,6	9	15,0	2	3,6	24	8,0
Możliwość utrzymania się, żyjąc poza miastem	1	1,6	3	4,9	7	11,5	4	6,7	1	1,8	16	5,4
Możliwość uzyskania dodatkowego dochodu	0	0	2	3,3	5	8,2	2	3,3	3	5,4	12	4,0
Sezonowość pracy	1	1,6	1	1,6	3	4,9	4	6,7	2	3,6	11	3,7
Zarobki	0	0	4	6,6	6	9,8	10	16,7	6	10,7	27	9,0
Możliwość wykonywania tej pracy za granicą	1	1,6	6	9,8	3	4,9	2	3,3	2	3,6	14	4,7
Jest to szlachetne zajęcie	0	0	5	8,2	3	4,9	3	5,0	5	8,9	16	5,4
Jest to rzadki, elitarny zawód	4	6,6	2	3,3	5	8,2	5	8,3	4	7,1	20	6,7
Praca wśród szlachetnych stworzeń, ze szlachetnymi ludźmi	2	3,3	0	0	7	11,5	4	6,7	1	1,8	14	4,7
Ludzie pszczelarzy szanują	2	3,3	1	1,6	1	1,6	1	1,7	4	7,1	9	3,0
Samodzielność/niezależność	6	9,8	4	6,6	2	3,3	2	3,3	11	19,6	25	8,4
Inne – jakie?	0	0	0	0	1	1,6	0	0	0	0	1 <sup>a</sup>	0,3
Nic mi się w pszczelarstwie nie podoba, nie jestem w stanie wskazać ani jednej pozytywnej cechy	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1,8	1	0,3

Źródło: badania własne.

Można się zastanawiać nad społecznym funkcjonowaniem młodych pszczelarzy i odbieraniem ich zainteresowań i stylu życia przez rówieśników. Pewne elementy kultury miniojnej są postrzegane przez przedstawicieli młodych generacji jako przestarzałe i nudne czy wręcz wstydlive (dotyczy to w pewnym zakresie kultury wiejskiej i jej społecznego odbioru nie tylko w kręgach młodzieżowych – zob. np. Bukraba-Rylska, 2005; Ibis-Wróblewski, 1991; Skudrzyk, Urban, 2010, s. 25). Nie tylko młodzież kojarzy pszczelarstwo z zajęciem wykonywanym przez starsze pokolenie. Uwagi te są ważnym kontekstem analizy odpowiedzi na pytanie dotyczące prestiżu tego zajęcia.

Tabela 4

Pszczelarstwo i pozycja pszczelarza w opinii młodzieży  
(dokończenie zdania: „Kiedy spotykam się z rówieśnikami, to...”)

Kiedy spotykam się z rówieśnikami, to...	Liczba wskazań	
	N = 62	%
Nie chwalebę się tym, że zajmuję się pszczelarstwem, ale i nie ukrywam tego	35	56,5
Chlubię się tym, że zajmuję się pszczelarstwem	14	22,6
Staram się ukryć fakt, że zajmuję się pszczelarstwem	1	1,6
Trudno powiedzieć	11	17,7
Brak odpowiedzi	1	1,6

Źródło: badania własne.

Dane przedstawione w tabeli 4 świadczą, że większość młodych ludzi uczących się w Pszczelej Woli swoją pasję traktuje jako coś normalnego, zwyczajnego. Prawie jedna czwarta badanych przyznała, że jest to dla nich powód do dumy. Może to oznaczać, że pszczelarstwo ma relatywnie dobre notowania w ich otoczeniu rówieśniczym, jednak trudno rozciągać te dane na całą populację młodzieży. Do odpowiedzi na to pytanie należy podchodzić z ostrożnością. Kwestia może być bardziej złożona i wynikać np. z faktu, że większość badanych uczniów wzrastała i obraca się w środowisku pszczelarskim, z wychowania i siły charakteru ucznia, a także z popularności pszczelarstwa w regionie, gdzie prowadzone były badania (Lubelskie to drugi region w Polsce – po Małopolskiem – pod względem liczby pszczelarzy; należy do czołówki najbardziej napszczelonych<sup>1</sup> regionów Polski, zajmuje trzecie miejsce po Małopolskiem i Podkarpackiem – Semkiw, 2014). Biorąc pod uwagę międzynarodowy charakter zespołu młodych pszczelarzy w Pszczelej Woli, trzeba zaznaczyć, że ostatnia uwaga dotyczy uczniów z Polski.

### Plany zawodowe

Wypowiedzi uczniów Technikum Pszczelarskiego odnośnie do przyszłości świadczą o bardzo pozytywnych postawach zajmowanych przez nich względem pszczelarstwa. Rozkład odpowiedzi został przedstawiony w tabeli 5.

<sup>1</sup> Napszczelenie to wskaźnik określający liczbę rodzin pszczelich przypadających na kilometr kwadratowy.

## Miejsce pszczelarstwa w projekcjach przyszłego życia zawodowego uczniów

Wyszczególnienie	Liczba wskazań	
	N = 62	%
Zawód pszczelarza podoba mi się, z pewnością z nim związę swoją przyszłość zawodową	37	59,7
Zawód pszczelarza podoba mi się, ale w przyszłości nie będzie stanowić mojego głównego źródła utrzymania	24	38,7
Zawód pszczelarza nie podoba mi się, nie będę go wykonywać w przyszłości	0	0
Brak odpowiedzi	1	1,6

Źródło: badania własne.

W klasach od drugiej do czwartej zdecydowanie przeważa liczba osób, które swoją przyszłość zawodową wiążą z zawodem pszczelarza: na 49 ankiet zrealizowanych w tych klasach 33 (67,3%) zostały wypełnione przez uczniów, którzy planują w przyszłości utrzymać się głównie z pszczelarstwa. Jedynie uczniowie pierwszej klasy są mniej zorientowani na utrzymywanie się w przyszłości z pracy przy pszczołach, myśląc o tym zajęciu raczej w kategoriach hobby (na 13 ankiet zrealizowanych w tej klasie tylko 4 respondentów – czyli jedna trzecia – zaznaczyło odpowiedź jednoznacznie wskazującą na związanie swojej przyszłości zawodowej z pszczelarstwem). Takie rozłożenie odpowiedzi wskazuje na pozytywny stosunek do pszczelarstwa i dowodzi, że „chodzenie koło pszczoł” nie należy do powierzchniowych, przelotnych zainteresowań, ale w miarę jego poznawania i zgłębiania tajemnic coraz bardziej angażuje, budzi autentyczną pasję. Okazuje się, że świat pszczoł wciąż młodych ludzi i w miarę poznawania zyskuje w ich oczach. Znamienny jest fakt, że ani jedna osoba nie zaznaczyła: „Zawód pszczelarza nie podoba mi się, nie będę go wykonywać w przyszłości”. Tylko jedna osoba wstrzymała się od odpowiedzi. Pozostałym osobom (61 osobom, czyli ponad 98%) zawód pszczelarza podoba się, chociaż niekoniecznie wiążą z nim swoją przyszłość zawodową. Oto przykładowe wypowiedzi najbardziej zdecydowanych co do swojej pszczelarskiej przyszłości uczniów:

W chwili obecnej zaczynam przygodę z własnymi ulami, pomagają mi doświadczeni pszczelarze z mojej okolicy, tata który zajmuje się rodzinami, kiedy wyjadę na praktykę, chodzę do szkoły, na wiele moich pytań odpowiadają nauczyciele (kl. 2). Zamierzam ukończyć szkołę pszczelarską. Następnie zdać maturę i ukończyć studia o kierunku związanym z pszczołami i po tym założyć własną pasiekę i firmę. Życ z pszczelarstwa (kl. 2). Podoba mi się ten zawód, chcę robić to, co lubię, na początek wiadomo, że takich dużych zysków nie będzie, ale z czasem pasieka będzie się powiększać (kl. 2). Chciałabym dalej utrzymać rodzinną profesję oraz rozwijać ją jak najbardziej się da (kl. 2). Chciałabym rozwinąć swoją pasiekę oraz marzę o tym, aby nauczyć się wychowu matek, a później robić je we własnej pasiece, chciałabym, aby pszczelarstwo stanowiło główne źródło mojego utrzymania (przyjemność powiązana z pracą) (kl. 2). Chciałabym kiedyś utrzymywać się z hodowli matek, bardzo podoba mi się to zajęcie i chciałabym się z tego utrzymywać (kl. 2). Chcę założyć własną pasiekę i z tego się utrzymywać (kl. 3). Ponieważ polubiłem pszczelarstwo, a moja okolica to idealna baza pożytkowa (kl. 4). Po ukończeniu szkoły chciałabym założyć dwie pasieki (kl. 2).

Warto zaznaczyć, że wyjaśnienia wpisane przez uczniów, dotyczące uzasadnienia ich wizji przyszłości w zakresie wykonywanego zawodu, świadczą, że jest to zajęcie, do którego podchodzą z pasją. Podkreślają, że nie tylko dysponują już pewnym poziomem

doświadczenia i wiedzy specjalistycznej, niezbędnym do prowadzenia własnej pasieki, lecz także nie ukrywają emocjonalnego zaangażowania w tej dziedzinie. Oto przykładowe wypowiedzi wpisane w ankiecie przez uczniów:

Bardzo interesuję się pszczelarstwem. Cały czas pogłębiam wiedzę na temat pszczół. Po ukończeniu technikum pszczelarskiego chcę powiększać/rozwijać pasiekę i studiować (kl. 2). Dla mnie najważniejsze jest to, aby lubić to co się robi. Dlatego uważam, że moje życie zawsze będzie powiązane z pszczelarstwem i myślę poważnie o założeniu pasieki (kl. 4). Po prostu (...) lubię zajmować się pszczołami (kl. 4). Ponieważ lubię pracę przy pszczołach (kl. 3). Zawód pszczelarza podoba mi i z pewnością z nim zwiążę swoje życie (kl. 2). Inspirują mnie pszczoły i nie wyobrażam sobie braku kontaktu z pszczołami. Mogę stwierdzić, że jestem uzależniony od pracy w tym zawodzie (kl. 4). Kocham pszczoły i pracę przy nich i na pewno będę przy nich pracować (kl. 4). Praca przy pszczołach sprawia mi przyjemność i pozwoli mi zrealizować moje marzenia dotyczące przyszłości (kl. 4). Uwielbiam pracować z pszczołami i pracę w plenerze, jest to moje marzenie (kl. 4). Własna pasieka początkowo mała, następnie rozwinięcie jej do 100–150 pni. Studia i praca w zespole muzycznym (kl. 4).

O zaangażowaniu emocjonalnym świadczą wypowiedzi uczniów, którzy łączą swoją przyszłość z innym zawodem, ale nie chcą rezygnować z kontaktu z pszczołami:

[Zawód pszczelarza podoba mi się, ale w przyszłości nie będzie stanowić mojego głównego źródła utrzymania], ponieważ mam inne źródło utrzymania, gospodarstwo rolne (kl. 3). Bo chcę, żeby był nie tylko jeden zawód, bo chcę żeby pszczoły były tylko dla mnie, a praca dla pracy (kl. 2). Pszczoły zawsze będę trzymał dla siebie, lecz raczej głównym utrzymaniem nie będą ze względu na dosyć niską jego opłacalność. Znam wiele innych zawodów, które gwarantują satysfakcję finansową (kl. 1). Ponieważ warunki, jakie panują w naszym kraju, nie są odpowiednio dopasowane co do wielkości pasiek (kl. 4).

W wypowiedzi wyjaśniającej swoje obecne wyobrażenia dotyczące przyszłości zawodowej uczniowie wplatają jeszcze jeden aspekt pszczelarstwa: pomimo licznych walorów jest to zawód trudny i niekoniecznie przynoszący satysfakcję materialną. Dlatego w obecnej chwili myślą o dwuzawodowości, aby zapewnić sobie i swojej rodzinie oczekiwany poziom życia. Oto przykłady uzasadnień, w których pojawiają się takie myśli:

Ponieważ jest to ciężka praca, w którą trzeba inwestować (kl. 1). Chcę złożyć firmę, a pszczelarstwo będę traktować jako hobby (kl. 3). Lubię to robić, dodatkowo będę się zajmował mechaniką i stolarstwem (kl. 3). Prawdopodobnie będę miał pasiekę, ale nie do celów zarobkowych (może trochę), bardziej będzie to hobby (kl. 2).

Warto nadmienić, że pszczelarstwo (zarówno bartnictwo, jak i pasiecznictwo) było tradycyjnie zajęciem dodatkowym, wykonywanym obok podstawowego źródła utrzymania, uzupełniającym dochody. Jednak opinie są podzielone i wśród uczniów pojawiają się również przekonania, że pszczelarstwo jest zajęciem opłacalnym:

Jest to ciekawy zawód i można się z niego utrzymać (kl. 3). Zawód pszczelarz jest opłacalny (kl. 2). Ponieważ to [pszczelarstwo] duże źródło dochodu (kl. 2). Ponieważ jest to dobrze dochodowy zawód i lubię w nim pracować (kl. 3). Chcę pracować w pszczelarstwie, bo liczę na dobre dochody finansowe (kl. 3).

W wypowiedziach widać również pewne niezdecydowanie młodych ludzi odnośnie do własnej przyszłości, co bardzo dobrze obrazuje sformułowanie jednego z uczniów:

„Jeszcze nie wiem, jak będzie w przyszłości, ale teraz już dużo umiem. Mam wybór. Teraz chcę uczyć się w technikum pszczelarstwu, a potem zobaczymy” (kl. 4). Uczniowie tego technikum są u progu swojego życia, zatem jeszcze poszukują, angażują się w różnego rodzaju przedsięwzięcia (np. muzyka, taniec, elektronika, informatyka), mając możliwość swobodnej wypowiedzi, uzasadniają swoje „zdradzenie” zawodu pszczelarza, w którym obecnie się kształcą, właśnie różnorodnością swoich pasji. Pragną spróbować swoich sił w różnych innych dziedzinach. Niezależnie jednak od wielu kierunków ich zainteresowań pszczoły są ważnym elementem ich życia, z którego nie chcą całkowicie zrezygnować. Wypowiedź: „Nie widzę swojej przyszłości z pszczołami, ponieważ mam inne cele do osiągnięcia w swoim życiu” (kl. 2) – stanowi swego rodzaju wyjątek na tle pozostałych wypowiedzi. Postawa ta jest zbieżna z postrzeganiem pszczelarstwa jako zajęcia dającego możliwość kontaktu z przyrodą.

### Postawa wobec pszczoł

Większość uczniów przejawia postawy autoteliczne wobec pszczoł. Na pytanie: „Czy będziesz hodował w przyszłości pszczoły, jeśli okaże się, że nie przynosi to żadnego dochodu?” – 45 uczniów (72,6%) odpowiedziało pozytywnie, 15 (24,2%) zawahało się, jedynie dwie osoby (3,2%) wybrały odpowiedź „raczej nie” (ani jedna osoba nie wybrała możliwości „zdecydowanie nie”) (tabela 6).

Tabela 6

Praca przy pszczołach jako zajęcie autoteliczne (rozkład odpowiedzi na pytanie: „Czy będziesz hodował w przyszłości pszczoły, jeśli okaże się, że nie przynosi to żadnego dochodu?”)

Czy będziesz hodował w przyszłości pszczoły, jeśli okaże się, że nie przynosi to żadnego dochodu?	Liczba wskazań	
	N = 62	%
Zdecydowanie tak	20	32,3
Raczej tak	25	40,3
Raczej nie	2	3,2
Zdecydowanie nie	0	0
Trudno powiedzieć	15	24,2

Źródło: badania własne.

W tradycji polskiej prestiżowa pozycja pszczoły jest podkreślana sformułowaniem, jakiego się używa na określenie jej śmierci (dotyczy to ogólnie całej Słowiańszczyzny oraz części krajów z nią sąsiadujących, np. Węgier). O ile w języku polskim czasownikiem stosowanym w kontekście śmierci zwierząt jest „zdychać”, o tyle zgodnie z tradycją „pszczoła umiera” (Gloger, 1876, s. 552; Sobisiak, 1964, s. 259). Zdecydowana większość uczniów deklaruje przywiązanie do tej normy językowej (tabela 7). Jako właściwe sformułowanie 46 osób (74,2%) wskazało określenie „pszczoła umiera”, pięć osób (8,1%) zaznaczyło „pszczoła zdycha”, cztery osoby (6,5%) stwierdziły, że jest im to obojętne i nie widzą różnicy, natomiast siedem osób wskazało odpowiedź „inne”, wpisując alternatywną wersję: „pszczoła zasypia ze zmęczenia” (kl. 4); „pszczoła pada lub umiera” (kl. 1); „pszczoły się osypują” (kl. 2); „pszczoła ginie” (kl. 3), lub emfaticznie wyrażając swoje silne przywiązanie do tego stworzenia: „pszczoła nigdy nie zdycha!” (kl. 4).

Postawa wobec pszczoły (rozkład odpowiedzi na pytanie: „Jakiego czasownika używasz na określenie śmierci pszczoły?”)

Jakiego czasownika używasz na określenie śmierci pszczoły?	Liczba wskazań	
	N = 62	%
Pszczoła zdycha	5	8,1
Pszczoła umiera	46	74,2
Jest mi to obojętne, nie widzę różnicy	4	6,5
Inne	7	11,3

Źródło: badania własne.

Powyższe zestawienie świadczy o dużej trwałości tradycyjnego wzoru, który może być interpretowany nie tylko jako przejaw normy językowej, lecz także jako wyraz nadawania pszczole wysokiej, wyjątkowej pozycji w świecie przyrody. Według tradycyjnych wyobrażeń pszczoła przynależy do porządku świętego. Podanie ludowe mówi, że wyleciała z rany Pana Jezusa (Bystrzeński, 1917, s. 27–28), jest owadem czystym (w przeciwieństwie do os lub much), a owoce jej pracy pochodzą z nieba (miód) lub też dla Boga są przeznaczone (wosk płonący na ołtarzach) (Ołędzki, 1964, s. 205). Pszczoła według tradycji jest istotą medialną pozostającą na granicy dwóch światów – ludzkiej ekumeny i zaświatów, podobnie jak człowiek ma duszę i zdolność rozpoznawania dobra od zła (zob. np. analiza bajki magicznej – Wilczyńska, 2013). Znamienne jest również obrzędowe w głównej mierze wykorzystanie miodu w kulturze tradycyjnej (Kowalski, 2007, s. 319–322). W przeszłości produkt ten nie należał do codziennego jadłospisu, lecz pojawiał się w czasie świątecznym. Miód towarzyszył świętom związanym z obrzędowością zaduszną (wigilia, obiata). Posługiwanie się określeniem „pszczoła umiera” przekłada się także na tradycyjne przekonanie, że zabijanie pszczoły jest świętokradztwem.

Współcześnie młodzież kształcąca się w pszczelowskim technikum nie dziedziczy już tradycyjnych praktyk pszczelarskich, w których bardzo wyraźnie zaznaczały się przekonania o sakralnym charakterze tego owada, a z którymi m.in. walczyli postępowi pszczelarze XIX i XX wieku (np. Kluk, 1780, s. 217–220), ale z pewnością dziedziczy postawę wobec niego, mniej lub bardziej świadomie uczestnicząc w długowiecznej tradycji. Współczesne zagrożenia czyhające na pszczoły (np. środki ochrony roślin, monokultury), prowadzące do ginienia tych owadów, przyczyniają się do ponownego zwrócenia się ku nim i uczynienia z nich znaczącego elementu naszego ludzkiego świata. Wskaźnikiem tego zjawiska może być popularne twierdzenie, które funkcjonuje dziś na zasadzie „legandy miejskiej”, zgodnie z którym cztery lata po śmierci ostatniej pszczoły zginą ludzie.

## Podsumowanie

Na podstawie zaprezentowanych wyników badań można wysunąć kilka wniosków. Pierwsza z części materiału empirycznego poświęcona motywacjom wyboru szkoły przynosi wiedzę na temat okoliczności kształtowania się postaw względem pszczół i pszczelarstwa. Ujawnia się tu wpływ środowiska rodzinnego. Badani wzrastali najczęściej w środowisku pszczelarskim z charakterystycznymi dla niego działaniami, wartościami i wiedzą. Warto podkreślić silne zaznaczenie się afektywnego komponentu postawy w tym kontekście (ujawniające się w sformułowaniach „kocham pszczoły”, „zamiłowanie do pszczół”

itp.), chociaż nie trzeba zapominać, że udział w pracach w rodzinnym gospodarstwie od wczesnego dzieciństwa wiąże się z przejmowaniem zachowań przedstawicieli starszego pokolenia względem pszczół oraz nabywaniem pewnego poziomu wiedzy na temat świata pszczół i zawodu pszczelarza. Kształtują się zatem komponenty behawioralny i poznawczy postawy. Deklaracje uczniów stanowiące odpowiedzi na pytania ankietowe dowodzą, że zajęcia w technikum pszczelarskim pogłębiają samoświadomość uczniów w zakresie ich funkcjonowania w środowisku naturalnym – nabywają nowych umiejętności praktycznych, kompetencji teoretycznych; szkoła poprzez swych nauczycieli kształtuje świat wartości młodego człowieka i jego stosunek emocjonalny względem pszczół i przyrody, o czym świadczą wypowiedzi wskazujące na wzrost fascynacji pszczołami właśnie dzięki nauce w szkole.

W stosunku uczniów z Pszczeląj Woli do pszczół i pszczelarstwa mocno zaznacza się element afektywny postawy. Analiza wypowiedzi dotycząca atrybutów przypisywanych pszczelarzowi prowadzi do wniosku o postrzeganiu tego fachu głównie przez pryzmat wartości moralnych i uczuć, jakim pszczelarz powinien darzyć pszczoły. Samo zajmowanie się pszczołami kojarzone jest pozytywnie (duma, pasja) i budzi żywe emocje, które pogłębiają się w trakcie nauki w Pszczeląj Woli. Wypowiedzi dotyczące śmierci pszczoły potwierdzają silne uczucie, jakim uczniowie darzą to zwierzę. Jednak nie można zapominać o pozostałych komponentach zaznaczających się w postawach młodych pszczelarzy. Jak już wcześniej wskazano, kontekst badań (badania wśród uczniów szkoły sprofilowanej zawodowo, czyli specjalistyczna wiedza teoretyczna idzie w parze z praktyką) daje podstawy twierdzić, że w omawianym przypadku można mówić o postawie pełnej, w której zauważa się wszystkie trzy komponenty postawy: obok afektywnego również behawioralny i poznawczy. O pełnej postawie świadczą też ankietowe wypowiedzi uczniów, z których wynika, że pszczołami zajmują się nie tylko w pasiece szkolnej lub podczas praktyk wakacyjnych, lecz także sami prowadzą już własne pasieki lub aktywnie uczestniczą w funkcjonowaniu gospodarstw rodzinnych. Jednocześnie tradycje rodzinne i deklaracje uczniów dotyczące planów na przyszłość stanowią przesłankę, by przypuszczać, że prezentowane przez nich postawy względem pszczół i pszczelarstwa mogą mieć w ich życiu trwały charakter (kochają pszczoły i pracę przy nich, więc będą aktywnie kontynuować pasję pszczelarską, nawet jeśli nie będzie to stanowić ich głównego źródła utrzymania).

Rozszerzając perspektywę spojrzenia na trwałość postaw wobec pszczół i pszczelarstwa z jednostkowej na ponadpokoleniową, można zauważyć, że ma ona charakter trwałego wzoru zakorzenionego w kulturze polskiej, realizowanego przez kolejne generacje „chodzących koło pszczół”. Zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych wśród uczniów Technikum Pszczelarskiego w Pszczeląj Woli potwierdzają pewną trwałość kultury i utrzymywanie się wartości tradycyjnych dotyczących pszczelarstwa. Afektywny aspekt postawy młodych pszczelarzy w zakresie ich stosunku do pszczół oraz profesji z nimi związanej można by zaliczyć do struktur długiego trwania. Wprawdzie trudno podejrzewać uczniów z Pszczeląj Woli o sakralizowanie pszczoły, ale zostało zachowane jej poszanowanie i wyróżnianie jej spośród innych zwierząt. W zgodzie z tradycją pozostaje dominujące wśród młodych pszczelarzy przekonanie o wysokim statusie pszczelarzy, dziedziczenie tej profesji oraz związana z tym praca w gospodarstwie rodzinnym od najmłodszych lat. Świadczą o tym doświadczenia uczniów z czasów przed podjęciem nauki szkolnej – swoje pierwsze kroki w pasiece większość z nich stawia w gospodarstwach należących do członków najbliższego kręgu rodzinno-sąsiedzkiego. Również plany uczniów na przyszłość wiążą się

w dużej mierze z zachowaniem tradycyjnego statusu pszczelarstwa jako zajęcia niemonopolizującego zawodowego życia człowieka (pszczelarstwo jako aktywność ważna, ale nie jedyna; wielozawodowość wpisana w życie pszczelarza).

Od tradycji odbiegają poznawcze aspekty postaw młodych pszczelarzy, co przekłada się na różniący się od tradycyjnego sposób prowadzenia gospodarki (aspekt behawioralny postawy). Wiedza o pszczołach i gospodarce pasiecznej, jaką uczniowie zdobywają w szkole, ma charakter nowoczesnej wiedzy opartej na najnowszych odkryciach biologów i osiągnięciach hodowców. Mówiąc językiem Roberta Mertona (2002, s. 205), potwierdzenie znajdują cele kulturowe („chodzenie koło pszczół”), podczas gdy środki ich osiągnięcia (gospodarka pasieczna) są nowoczesne. Co więcej, w wypowiedziach uczniów przytoczonych w artykule pojawia się efekt „młodego fachowca” wprowadzającego innowacje w gospodarstwie rodziców, który przejmując rolę tradycyjnie przypisaną do najstarszego pokolenia – zjawisko opisane w literaturze socjologicznej (np. Turowski, 1995) i antropologicznej (Mead, 1978).

Oczywiście wyników badań ankietowych nie można rozciągać na całą populację szesnasto–dziewiętnastolatków mieszkających w Polsce, jednak dają one wyobrażenie na temat kondycji pszczelarstwa, uzupełniając obraz wyłaniający się z zestawień statystycznych publikowanych przez Polski Związek Pszczelarski i Główny Urząd Statystyczny. Jednocześnie wzbogacają obraz współczesnej młodzieży, jej zainteresowań i stylu życia, prezentując pewne szczególne środowisko młodzieżowe.

## LITERATURA

- Bukraba-Rylska, I. (2005). Kultura ludowa w społecznej (pod)świadomości. W: *Tradycja z przyszłością: kultura ludowa w mediach. Trzecia Konferencja Etnologiczna, Sandomierz 15–16 kwietnia 2005* (s. 15–34). Sandomierz: Towarzystwo Naukowe Sandomierskie.
- Bystroń, J.S. (1917). Studia nad zwyczajami ludowymi. *Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny*, seria II, t. 35.
- Bystroń, J.S. (1980). *Tematy, które mi odradzano. Pisma etnograficzne rozproszone*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Gloger, Z. (1876). Przesady pszczolarskie, myśliwskie i rolnicze, *Biblioteka Warszawska*, T. 4, Serya V, Zeszyt 12, 552–553.
- Główna księga ewidencyjna uczniów (uczennic)*. Publiczna Średnia Szkoła Zawodowa w Pszczelej Woli.
- Ibis-Wróblewski, A. (1991). *Czy trzeba podnosić ludowe do ludzkości. Kazimierz 1991. 25 Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych* (folder). Kazimierz nad Wisłą (autorka korzystała z przedruku opublikowanym w: „Gadki z Chatki” 2001, nr 35–36).
- Jakim powinien być pszczelarz (1931). *Pszczelarz. Miesięcznik dla spraw pszczelarskich*, 10 (październik), rok II, s. 3.
- Kamiński, A., Karłowicz, L. (1980). *Państwowe Technikum Pszczelarskie w Pszczelej Woli w latach 1945–1980*. Pszczela Wola: Wojewódzki Ośrodek Postępu Rolniczego w Końskowoli.
- Kącki, W., Ostroróg, J. (1614). *Nauka koło pasiek z informacjey Pana Walentego Kąckiego anno M.DC.XII. w Komarnie u mnie Jana Ostroroga wojewody poznańskiego spisana*. Zamość.



- Kępa, I. (2004). *Szkoła pszczelarska w Pszczelej Woli w latach 1944–2003*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr Małgorzaty Górczyńskiej, UMCS, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa, mps, Lublin.
- Kluk, J.K. (1780). *Zwierząt domowych i dzikich, osobliwie krajowych, historii naturalnej początki i gospodarstwo. Potrzebnych i pożytecznych domowych chowanie, rozmnożenie, chorób leczenie, dzikich łowienie, oswojenie, zażywanie, szkodliwych zaś wygubienie*. T. 4: O owadzie i robakach. Warszawa.
- Kowalski, P. (2007). O symbolice miodu. W: P. Kowalski, *Kultura magiczna. Omen, przesąd, znaczenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lelewel, J. (1856). *Pszczółki i bartnictwo w Polsce*. Poznań.
- Marody, M. (2000). Postawa. W: *Encyklopedia socjologii*, t. 3 (s. 151–155). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Mazak, S. (1958). W pierwszą rocznicę śmierci Jakuba Kani, *Pszczelarstwo*, 10.
- Mead, M. (1978). *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Warszawa: PWN.
- Merton, R.K. (2002). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Nowak, S. (1973). Pojęcie postawy w teoriach i stosowanych badaniach społecznych. W: S. Nowak (red.), *Teorie postaw* (s. 17–88). Warszawa: PWN.
- Ołędzki, J. (1964). Pasiecznictwo na terenie Kurpiowskiej Puszczy Zielonej od końca XIX do połowy XX wieku. W: A. Kutrzeba-Pojnarowa (red.), *Kurpie Puszcza Zielona*, t. 2 (s. 174–193). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- Rocznik (2010). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2010*. Warszawa: GUS.
- Rocznik (2014). *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2014*. Warszawa: GUS.
- Semkiw, P. (2014). *Sektor pszczelarski w Polsce w 2014 roku, Puławy*. Pobrane z: [http://www.inhort.pl/filesprogram\\_wieloletniwykaz\\_publicacjiobszar33.3\\_Opracowanie\\_1\\_2014.pdf](http://www.inhort.pl/filesprogram_wieloletniwykaz_publicacjiobszar33.3_Opracowanie_1_2014.pdf).
- Skudrzyk, A., Urban, K. (2010). *Małe ojczyzny. Świadomość językowo-kulturowa społeczności lokalnych*. Katowice: Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek.
- Skuza, Z.A. (2008). *Ginące zawody w Polsce*. Warszawa: Muza.
- Sobisiak, W. (1964). Pszczelnictwo. W: J. Burszta (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 2 (s. 215–266). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Turowski, J. (1995). *Socjologia wsi i rolnictwa*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Wilczyńska, E. (2013). Symbolika pszczół i mrówek w polskiej kulturze ludowej. *TEKSTURA. Rocznik Filologiczno-Kulturoznawczy*, 1 (4), 17–25.
- Wróblewski, R. (1997). *Wierzenia i obyczaje pszczelarzy polskich*. Nowy Sącz: Gospodarstwo Pasieczne Sądecki Bartnik.
- Żukowski, R. (1965). *Bartnictwo w Zagajnicy Łomżyńskiej w okresie od XVI do połowy XIX wieku*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe.

## ANEKS

### Liczba pszczelarzy i rodzin pszczelich w Polsce w latach 2000–2013

	2000	2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ogólna liczba pszczelarzy	40 381	40 493	36 636	40 486	39 018	38 961	36 453	38 872	39 504	39 741
Ogólna liczba rodzin pszczelich	838 344	925 941	827 419	859 944	857 764	870 070	876 294	922 189	937 812	954 429

Źródło: Rocznik 2010; Rocznik 2014.

### YOUNG APIARISTS. THE ATTITUDES OF THE TECHNICAL COLLEGE IN PSZCZELA WOLA, POLAND, TOWARDS BEEKEEPING AND BEES

#### KEYWORDS

ATTITUDE, YOUTH,  
AGRICULTURE,  
APICULTURE, THE BEE

**SUMMARY** The article presents the results of the research conducted by the author on the students of a very special school – the Technical College of Apiculture – in a village situated near Lublin called Pszczela Wola (in literal translation: 'Apiarian Will'), Poland. The empirical findings have been sorted out according to the following questions: motives for choosing the school, preconceptions on apiculture as a profession, professional plans of the youth, and attitudes towards bees. The research results prove the continuation of culture and traditional values connected with beekeeping. The affective aspect of young apiarists' attitudes towards bees and beekeeping may be treated as an example of the so-called structures of long lasting. In line with the tradition young apiarists not only respect bees but they keep inheriting their ancestors' trade taking it as it comes, the trade of apiculture as a branch of agriculture, a collective activity of all the members of a family, apiculture as an important job but not the only one (the phenomenon of apiarists doing many jobs at the same time). On the other hand, other aspects of the young apiarists' attitudes – behavioural and cognitive – differ from the traditional patterns. Their knowledge about bees is based on the latest discoveries made by biologists and on the achievements of breeders. The traditional manner of perceiving bees is confronted with the present-day apiarian theory and practice.